

MARKA

**DOĞU MARMARA
KALKINMA AJANSI**

“BUÇUK YAŞAMLAR, YOKSUL MEKANLAR”

KOCAELİ KENTİ

**İZMİT İLÇE MERKEZİNDEKİ
YOKSUL ROMAN/ÇİNGENE**

GRUPLARININ

SOSYOLOJİK GÖRÜNÜMÜ

- ÖZET -

“BUÇUK YAŞAMLAR YOKSUL MEKANLAR” KOCAELİ KENTİ İZMİT İLÇE MERKEZİNDEKİ YOKSUL ROMAN/ÇİNGENE GRUPLARININ SOSYOLOJİK GÖRÜNÜMÜ

Türk toplumunun önemli bir bölümünü oluşturan yoksul Roman/Çingene gruplarını konu edinen bu rapor, beraberinde Roman nüfusun “karşılıklılık ilişkisinde” bulunduğu diğer ortak sosyal yapıların, “ortak ötekilerin” dünyasının anlamlandırılmasıyla bağlantılıdır. Kenti sosyolojik bir bütün olarak düşündüğümüzde, kentte yaşayanların hayatta kalma stratejileri, kentin çöküntü ya da sosyal adacıklarında oturanların emek piyasası içinde kendilerine nasıl bir yer açtıkları, hangi enformel biçim ve mekanizmaları kullandıkları ve ne tür bir kültürel dönüşüm ve gelişmelere kaynaklık ettiklerinin analizi bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Dahası kentlerin “sosyal doku haritasının” güncel tutularak kent yönetimlerince kullanılması, kamu kaynaklarının verimli dağıtılmasına yardımcı olabilecek niteliktedir.

Rapor Koordinatörü:

Erkan AYAN

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri

Rapor Yürütücüsü:

Doç. Dr. Suat KOLUKIRIK

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Aralık 2010

©Rapor, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Teknik Destek Programı kapsamında Kocaeli Valiliği tarafından hazırlanmıştır. Kocaeli Valiliği ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansının yazılı izni olmaksızın yayınlanamaz, dağıtılamaz.

SUNUŐ

Transit ve kavşak bir kent olma özelliği taşıyan Kocaeli/İzmit geçmişten günümüze farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Kültürel zenginlikleri kentin her bölgesine yayılmış bulunan Kocaeli kenti, Cumhuriyetin ilanından sonra Balkanlar ve Selanik'ten, ülke içerisinde ise Karadeniz, İç Anadolu, Güney ve Doğu Anadolu bölgelerimizden göç alan bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bugünkü haliyle kent, ekonomik olarak hızlı bir gelişme trendi yakalamış ve ülkemizin önemli bir ihracat üssü olarak anılır olmuştur.

Kentlerin ekonomik gelişimine paralel olarak sosyal gelişmişlik düzeylerinin sağlayacağı işbirliği, elde edilen başarıların ve zenginliğin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Kente ilişkin sosyal gelişmişlik politikalarının yalnızca yoksulluk ve maddi destek temelli değil, kamusal hizmetlere ulaşmayı artırıcı, üretkenleştirici ve bütünleştirici nitelik taşıması toplumsal refah için bir gereklilik olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle kentleri bir bütün olarak düşündüğümüzde içinde yer alan tüm kesimlerin kalkınmışlık düzeyi, farkındalık ve bir arada yaşama kültürünün işleyişini belirleyen bir kriter olarak belirlemektedir.

Devlet-vatandaşlık ilişkilerinin geliştirilmesinde dezavantajlı konumda bulunan gruplara yönelik yerel politikaların oluşturulması toplumsal istikrar açısından yararlı sonuçlara yol açabilecek bir projelendirmediir. Gerçekte sorun yalnızca belli bir grubun çıkarlarının korunması ve desteklenmesi değil, bir bütün olarak toplumun tehlikelerden korunması gerçeğidir. Daha farklı bir ifadeyle kentlerin sosyal sermaye olanaklarının etkin olarak kullanılması ve fırsatlar sunulması durumudur. Bu amaçla Doğu Marmara Kalkınma Ajansı yürütücülüğünde bölgedeki kamu kuruluşlarının yerel kalkınmaya yönelik çalışmalarını desteklemek üzere Teknik Destek Programı kapsamında hazırlanan ve yoksul Roman grupları içeren bu raporun, gerekli tedbirler ve politikaların izlenmesinde yararlı olmasını ve fayda sağlamasını umuyorum.

Ercan TOPACA
Kocaeli Valisi

ÖNSÖZ

Türk toplumunun belirli bir bölümünü oluşturan yoksul Roman/Çingene gruplarını konu edinen bu rapor, beraberinde Roman nüfusun “karşılıklık ilişkisinde” bulunduğu diğer ortak sosyal yapıların, “**ortak ötekilerin**,” dünyasının anlamlandırılmasıyla bağlantılıdır. Kenti sosyolojik bir bütün olarak düşündüğümüzde, kentte yaşayanların hayatta kalma stratejileri, kentin çöküntü ya da sosyal adacıklarında oturanların emek piyasası içinde kendilerine nasıl bir yer açtıkları, hangi enformel biçim ve mekanizmaları kullandıkları ve ne tür bir kültürel dönüşüm ve gelişmelere kaynaklık ettiklerinin analizi bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Dahası kentlerin “**sosyal doku haritasının**” güncel tutularak kent yönetimlerince kullanılması, kamu kaynaklarının verimli dağıtılmasına yardımcı olabilecek niteliktedir.

Raporun hazırlanmasındaki temel sorunsalımız, alandaki çalışma süremizin sınırlılığı ve çalışılan alanın taşımış olduğu kültürel özelliklerle bağlantılıdır. Diğer bir ifadeyle yaklaşık 1000 yıldır hiçbir ülkesi, vatani ve kahramanı olmamasına karşın, kendisini yaşadığı her ülke ve toplumda ifade edebilme kabiliyeti geliştirmiş ve kültürünü koruyabilmiş bir grubu çalışıyor olmamızdır. Romanların ‘**tarihsel dışlanma bilinçleri**’ ve ‘**ötekileştirilme**’ durumları dikkate alındığında hayatta kalma strateji ve yetenekleri üzerinde düşünölmeye değerdir. Bu noktada kültür ve kimliğe ilişkin çalışmaların “**anlama**”, “**empati**” ve “**insan merkezli**” temelde yürütölmesi bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Raporda yer aldığı şekliyle ortaya konan görüşler, tüm Romanların ve diğer grupların (Dom, Lom) aynı olduğu ve bütün sorunlarını çözebileceği iddiasında değildir. Ancak **İzmit merkezli üretilen** rapor çıktılarının daha önce *araştırma yapılmış* olan; Ege, Marmara, Trakya, Karadeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kent merkezlerinde yaşayan diğer Roman/Çingene grupları için de uygulanabilir olduğu düşünölmektedir. Ayrıca kamu kurumları arasındaki işbirliği ağının sahip olduğu ‘**yüksek potansiyel**’ nedeniyle Kocaeli İzmit’in ‘**pilot bir kent**’ olma durumunun olumlu uygulamalara örnek teşkil edeceğine inanılmaktadır.

Son olarak raporun şekillenmesinde kendileriyle mülakat yaptığımız tüm görüşülenler ve destekleyiciler haklı bir teşekkürün temsilcisidirler. Kocaeli Valisi Sayın Ercan Topaca’nın çalışmaya sağladığı destek ve harcadığı mesai her türlü tanımlamanın ötesinde içten bir teşekkürle karşılık gelmektedir. Raporun koordinatörlüğünü üstlenen ve İzmit’e ilişkin tecrübelerini her daim paylaşan Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Sayın Erkan Ayan’ın desteği yadsınamaz derecededir. Tüm içtenlikleriyle kendileriyle görüşme isteğimi geri çevirmeyen görüşülenler ve mahalle sakinlerinin hakları bende saklı. Yaşanılan zorluklar yanında raporun Türkiye’nin sosyal gelişimine katkı sağlayacağı inancı, temel mutluluk kaynağıdır. Kuşkusuz rapordaki olası maddi hataların sorumluluğu rapor yazarına aittir.

Doç.Dr. Suat KOLUKIRIK
Isparta/Kocaeli

GİRİŞ

Çingenerler/Romanlar dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye’de de yeterince bilinmemekte ya da ön yargılarla değerlendirilmektedir. Yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip olmakla birlikte buldukları ülkelerde alt kültür grubu olarak görülen Çingenerler/Romanlar üzerine bilimsel araştırmaya dayalı çalışmaların yok denecek kadar az olması önemli sorunlardan biridir. Bugün Çingenerler çoğunlukla göçebe topluluklar olarak bilinmektedir. Oysa Çingene topluluklarının tümü göçebe olmadığı gibi, göçebe toplulukların tümü de Çingene değildir. Tarihsel açıdan değerlendirdiğimizde, Çingenerler yaklaşık 9.yy’dan sonra açlık, kuraklık ve savaş gibi nedenlerle **Hindistan’ı** terk ederek İran’a gelmişlerdir. Küçük bir kesimi (**Lom**) Ermenistan üzerinden Rusya’ya oradan da Sibiryaya göç etmiştir. Büyük bir kesimi de Anadolu üzerinden iki kola ayrılmıştır. Birinci kol (**Rom**) Bizans döneminde İstanbul’a gelmiş ve oradan başta Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Macaristan olmak üzere Avrupa’nın bütün ülkelerine dağılmıştır. Balkanlara geçişleri çoğunlukla Osmanlı Türkleriyle birlikte olduğundan zaman zaman ‘**Türk casusu**’ gibi tanımlamalarda alabilmişlerdir. Çingenerlerin ikinci kolu (**Dom**) ise Güneydoğu Anadolu, Irak, Suriye ve Filistin’i geçerek Mısır üzerinden İspanya’ya geçen ve Avrupa’ya dağılan Çingene grubudur. Çingenerlerin göç yollarının Türkiye üzerinden geçmesi gerek jeopolitik konum gerekse de Çingene nüfusunun yoğunluğu bakımından önem taşımaktadır.

Dilleri, müzikleri, dansları, inançları ve marjinal yaşam biçimleriyle buldukları toplumlarda farklı bir görüntü çizen Çingenerler, tarih boyunca buldukları toplumlar tarafından yadsınmışlardır. Buna karşın dünyada yaklaşık olarak **50 ülkede ve 12 milyon** üzerinde Çingene nüfusunun yaşadığı bilinmektedir. Ancak kesin bir rakam belirtmek mümkün görünmemektedir. Nitekim Çingenerlerin buldukları ülkelerde kültürel, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı etnik kökenlerini ortaya koymaktan kaçınmaları yaygın bir durumdur. Türkiye’de ise ırk ayrımına dayalı bir nüfus istatistiği bulunmadığından sayıları tam olarak bilinmemektedir.

Çingenerlerin Türk toplumuyla olan ilişkilerine bakıldığında oldukça eskilere gidilebilir. Osmanlı döneminde büyük bir Çingene grubu Çingene sancağı -‘**Liva-i Çingâne**’- adı verilen bölgede (Trakya/Rumeli) ikamet etmiş ve belirli bir kısmı ordu ve devlet hizmetinde çalışmışlardır. Nitekim **Kanuni Sultan Süleyman** Rumeli vilayetinde Çingenerlerin yerleşmesi için özel yasa hazırlatmış ve Çingene sancağı ordu hizmetinde bulunmuştur. Osmanlı belgeleri Çingene nüfusunu düzenli vergi ödemek için yaş, iş ve medeni durum bağlamında tanımlamıştır. İmparatorluk içindeki Çingenerler için en popüler iş, demircilik ve müzisyenlik olmuştur. Diğer meslekler ise tenekeci, nalbant, kılıç ustası, kuyumcu, bıçakçı, ayakkabıcı, tımarcı, elekçi ve kasaplıktır. Ordu hizmetinde bulunan Çingenerler sosyal prestij açısından daha iyi konumda bulunmuşlardır. Osmanlı imparatorluğundaki Çingenerler etno-kültürel karakteristiklerini, göçebe yaşam tarzlarını ve geleneksel işlerini korumuşlar ve Ortaçağ Avrupa’sına göre kendilerini daha iyi ifade etmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde ise **Lozan Antlaşması** çerçevesinde Yunanistan’dan gelen ve sayıları tam olarak belli olmayan Çingene nüfusunun varlığı söz konusudur. Yunanistan ile yapılan “nüfus mübadelesi çerçevesinde göç eden Türk göçmenlerle birlikte büyük bir Çingene nüfusu Türkiye’ye gelmiştir. Bunu Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gönüllü göçmen statüsünde gelen Çingenerler takip etmiştir”. Zira nüfus mübadelesindeki tek ölçüt dini temele dayandırılmış ve Müslüman olmak yeterli görülmüştür.

Türkiye coğrafyası içerisinde Çingeneler, Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde “Roman” olarak adlandırılırken, Erzurum, Artvin, Bayburt, Erzincan ve Sivas’ta “Poşa”, Van, Hakkari, Mardin ve Siirt’te “Mıtrıb”, İç Anadolu’da “Elekçi”, Akdeniz Bölgesinde “Arabacı” ya da “Manuş”, Adana ve Osmaniye yöresinde ise “Cono” tabiri kullanılmaktadır. Çingeneler, ayrıca yaptıkları mesleklere göre “Bohçacı”, “Çiçekçi”, “Kalaycı”, “Sepetçi”, “Ayıcı”, “Demirci”, “Trampacı” gibi adlar alabilmektedir.

Çingenelerin Türk toplumu ile olan ilişkilerindeki süre ve Türkiye’deki coğrafi yayılmışlıkları yeniden değerlendirildiğinde, Çingeneleri ele alan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Özellikle Türkiye’de yaşayan Çingenelerin yaşamı, dili (**Romani**) ve nüfus oranları konusunda elimizde net veriler bulunmamaktadır. Çingenelerinin kullandığı dil bağlamında “Türk Çingeneleri Balkan diyalektiği içerisinde gösterilmektedir. Balkan diyalektiği Balkanlarda konuşulan Erli, Arli (Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya) ve Türkiye’de konuşulan Xoroxano’dur”. “Türkiye’de İslam inancına sahip olan Çingeneler, itikadi açıdan kendilerini Bektaşî-Alevî ve Sünnî olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Özellikle göçer durumda olanların pek çoğu Bektaşî-Alevî Müslüman, yerleşik durumda olanların büyük çoğunluğu ise Sünnî Müslüman olarak bilinmektedir.

Türkiye’deki farklı kültür ve kimliğe sahip diğer gruplarda olduğu gibi, Çingeneler üzerine artan çaba ve çalışmaların belirginleşmesinde, küreselleşmenin doğrudan etkileri açıkça görülmektedir. Zira **küreselleşme** eğilimleri derinleştikçe belirli halklar, etnik gruplar veya toplumsal kesimler kendi farklılıklarını göstermek için daha fazla uğraşmakta ve kendi yerelliklerine daha fazla bağlanmaktadır. Bu noktada da Çingenelerin içinde yaşadıkları ülkelerin demokratik gelişimine uygun olarak ülke ve ülkelerarası alanda örgütlenme ve kendilerini ifade etme çabası sergiledikleri görülmektedir. Özellikle çoğu Avrupa ülkesinde Çingenelerin örgütlendiklerini, kendilerini ve kamuyu ilgilendiren sorunlarda taraf oldukları bilinmektedir. Ancak örgütlenme ve kendini ifade edebilme, içinde yaşanılan toplumun demokratik gelişiminden önemli ölçüde etkilendiğinden ülkelerarası farklılıklara da neden olabilmektedir.

Türkiye’deki Çingene örgütlenmeleri ve uluslararası etkiler açısından en belirgin yıl 2005 olarak gözükmektedir. Öyle ki yerel anlamda 1996 yılında İzmir’de **Yakup Çardak** başkanlığında kurulan Çingene Derneği ve 2000 yılında Ankara’da Mustafa Aksu başkanlığında kurulmaya çalışılan Ulusal Çingene Konfederasyonunu saymaz isek, Türkiye’deki Çingene derneklerinin başlangıcını 2005 olarak tanımlamak son derece kronolojiktir. Türkiye’deki Çingene örgütlenmeleri konusundaki temel problemler iç ve dış etkenlere bağlı olarak ele alınabilir. İç etkenler olarak; ortak hareket edememe, örgütlenme kültürüne olan uzaklık, bürokratik işlere olan yabancıklık ve tarihsel dışlanmışlık bilinci önemli faktörler olarak yer almaktadır. Dış etkenler ise önyargılar ve Roman ‘derneklerinin kapasitelerinin geliştirilmesi’ tanımlaması adı altında işbirliği yaptıkları ulusal ve uluslararası örgütlenmelerce somut girişim ve iyileştirmeler ortaya koyamamış olmalarıdır.

ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE METODOLOJİSİ

Amaç ve Kapsam

Rapor sosyolojik temelde ve disiplinler arası bir yaklaşımla toplumsal, ekonomik, demografik ve kentsel yönleri anlamak ve demokratik kültürün geliştirilmesine ilişkin bir takım öneriler sunma çabasıdır. Bunun dışında rapor, Roman vatandaşlarımız ve “ortak öteki” olarak tanımlanan diğer sosyal gruplar üzerinde kamu, özel kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin bir araya getirilmesi ve ortak politika oluşturulmasına katkı sağlama amacındadır. Bu çerçevede Kocaeli Valiliği, İzmit Kaymakamlığı, Kocaeli İl Özel İdaresi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Milli Eğitim Müdürlüğü, 80. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi, İş-Kur yetkilileri ve Roman Dernek temsilcileriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Örneklem Seçimi

Kocaeli ili İzmit ilçesinde yaşayan yoksul Roman/Çingene grupların sosyolojik görünümünün irdelenmesine yönelik olarak ele alınan bu rapor 29 Kasım - 12 Aralık 2010 tarihleri arasında Yenidoğan, Serdar, Gültepe, Fatih, Kuruçeşme, Yenimahalle, Yeşilova Kireçocakları, Terzibayırı, Tavşantepe, Kozluk ve Çiflik'te (Derince) yapılan gözlem ve derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. İlçe merkezindeki tüm Roman yerleşimlerinde görüşmeler yapılmış olsa da çalışma alanının genişliği, farklılıkları ve çalışma süremizin kısıllığı nedeniyle Yenidoğan ve Serdar mahalleleri temelinde veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Yöntem ve Veri Analizi

Mahallelerde yapılan görüşmeler söylem analizi (discourse analysis) ve yorumsamacı (hermeneutic) bir yaklaşımla görünen metinlerin arkasındaki metinleri, duyguları, akli, taktikleri ve pratikleri anlamlandırabilmeye dayalı olarak irdelenmiş ve elde edilen veriler “kategorik bağlamsal çözümleme tekniğine” uygun olarak sınıflandırılarak raporlaştırılmıştır.

Çözümleme modeli çerçevesinde öncelikli olarak görüşme metinleri, yazılı birer metin haline dönüştürülmüş ve sınıflaması yapılmıştır. Daha sonra sınıflaması yapılmış metinler, bağlamsal olarak tanımlanmış ve kategoriler içerisindeki veriler uygun olan temalar içerisine yerleştirilmiştir. Son olarak da veriler araştırmanın problemleri çerçevesinde işlenmiş ve bulgular analiz edilmiştir (Lieblich-Tuval ve Zilber, 1998:112-114). Metin içinde geçen; ifade, söylem, atasözü, slogan ve deyimler aracılığıyla sonuç raporu yazılmıştır (Wodak, 1996).